

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF COGNITIVE SCIENCE IN ARMENIA

Lokyan A.B., Poghosyan S. H., Gevorgyan A. Kh. (Public Administration Academy of the RA, Yerevan, Armenia)

arsen.lokyan@paara.am, sona.poghosyan@paara.am, astgh.gevorgyan@gmail.com

Ներկայացման ամս. 31.07.2021

Գրախոսման ամս. 10.08.2021

Տպագրության ընդունման ամս. 10.08.2021

One of the priorities for the development of modern science is the study of the cognitive field, which requires an interdisciplinary approach.

The purpose of the theoretical analysis is to reveal the perspectives, tendencies and peculiarities of the development of cognitive science in Armenia, studying both the Armenian and the international scientific field. For that purpose, we have studied the scientific work done in different directions of cognitive science, as well as the research programs of the centres, published articles, and their quantitative and qualitative indicators in Armenia. As a result, we have come to the conclusion that studies in this field in Armenia are not complex, while it is a comprehensive field of applied and practical research, a leading scientific field, includes various interdisciplinary directions, as well as it is a source of important scientific discoveries not only for psychologists but also for neurophysiologists, physiologists, biologists, artificial intelligence practitioners, psychotherapists, psychiatrists, neuroscientists.

Thus, cognitive science is a strategic direction, especially for the development of modern psychological science, training of specialists in the field of management, and improvement of the professional activity of a specialist. This makes it imperative to establish a centre of cognitive research in Armenia. Perspectives for the development of the centre for cognitive research are as follows: training of the specialists based on the study of the peculiarities of cognitive processes, creation of a neuropsychological basis for the development of artificial intelligence, including the study of the insight opportunities in that process, development of cognitive schemes for the managers to solve non-standard problems. All this will give an opportunity to develop, create innovative models and schemes for the development of human and artificial intelligence.

Keywords: *cognitive sciences, cognitive psychology, development, center of cognitive studies, neuropsychology.*

DOI: <https://doi.org/10.46991/SBMP/2021.4.2.220>

Կոգնիտիվ գիտությունն այսօր գործնական և կիրառական հետազոտությունների ընդգրկուն ոլորտ է, առաջատար գիտական ուղղություն, ընդգրկում է միջդիսցիպլինար տարբեր ուղղություններ, որոնք առավել հարստացնում են այն, տալիս առավել գործնական նշանակություն: Մեր ժամանակներում մարդու հոգեկան գործընթացների ուսումնասիրությունը պահանջում է միջդիսցիպլինար մոտեցում, որը հենց կոգնիտիվ գիտության առավելությունն է:

Հոդվածի նպատակն է բացահայտել կոգնիտիվ գիտության զարգացման հեռանկարները, միտումները և առանձնահատկությունները Հայաստանում՝ ուսումնասիրելով թե՛ հայկական, թե՛ միջազգային գիտական դաշտը: Այդ նպատակով ուսումնասիրել ենք կոգնիտիվ գիտության՝ տարբեր ուղղություններով կատարվող աշխատանքները, կենտրոնների հետազոտական ծրագրերը, տպագրվող հոդվածները, դրանց քանակական ու որակական ցուցանիշները: Կիրառել ենք տեսական վերլուծության և կոնտենտ վերլուծության մեթոդները:

Հարկ է նշել, որ կոգնիտիվ գիտությունը համարվում է զարգացող գիտաճյուղ, սակայն Հայաստանի Հանրապետությունում կատարվում են կոգնիտիվ գիտությունն ընդգրկող տարբեր ոլորտների առանձին ուսումնասիրություններ (հոգեբանություն, հոգեֆիզիոլոգիա, ֆիզիոլոգիա, նյարդաբանություն, կենսաֆիզիկա), որոնք չունեն համակարգային ուսումնասիրություն և զարգացում: Իսկ աշխարհի գիտությունների հետ համընթաց քայլելու համար մեզ անհրաժեշտ է զարգացնել հենց այս ուղղությունը՝ որպես հումանիտար և բնագիտական գիտակարգերը միավորող:

Արդի կոգնիտիվ գիտության առանցքային հիմնահարցերն են՝

- կոգնիտիվ հոգեբանության և դրա գործընթացների առանձնահատկությունները,
- կոգնիտիվ գործընթացների դերը որոշումների կայացման և ոչ ստանդարտ խնդիրների լուծման գործընթացում,
- կոգնիտիվ գործընթացների օգտագործումը արհեստական ինտելեկտի զարգացման համար:

Կոգնիտիվ գիտությունն այսօր բազմաշերտ է և բազմակողմանի, ինչը պայմանավորված է նրա ուսումնասիրության օբյեկտներով՝ մարդ, գլխուղեղ և դրանցում ընթացող գործընթացներ: Այս ամենի ուսումնասիրության համար կիրառվում են հոգեֆիզիոլոգիական և հոգեչափական մեթոդները: Կոգնիտիվիստ հետազոտողներին հետաքրքրում են այնպիսի գործընթացներ, ինչպիսիք են՝ ընկալումը, ուշադրությունը, հիշողությունը, մտածողությունը, խոսքը:

Նորագույն տեխնոլոգիաների զարգացմանը զուգընթաց առավել շատ են կարևորվում անձի կոգնիտիվ գործընթացները, հատկապես դրա կապը արհեստական ինտելեկտի հետ: Ժամանակակից կյանքը մասնագետից պահանջում է արագ որոշումների կայացում, ոչ ստանդարտ խնդիրների լուծում, այլընտրանքային մոտեցումների առաջադրում, որոնք ավտոմատացված

կոգնիտիվ գործընթացների համար դժվարություն են առաջացնում: Մարդն ստեղծում է կոգնիտիվ սխեմաներ, որոնք ունենում են աղճատված տեսք՝ դրանով իսկ հանգեցնելով սխալ որոշումների: Սա ընդգծում է կոգնիտիվ սխեմաների աղավաղումների պատճառների բացահայտման և ուսումնասիրության անհրաժեշտությունը: Այս ամենը հնարավորություն կտա առաջադրել մարդուն կոգնիտիվ սխեմաները փոխելու և նորը առաջադրելու ուղիներ, ասել է թե՛ զարգացնել կոգնիտիվ գործընթացների ճկունությունը:

Ներկայումս գիտությունների ողջ համակարգն իր վրա զգում է կոգնիտիվ գիտության ազդեցությունը: Հատկապես հոգեբանության բնագավառում կոգնիտիվ մոտեցումը դուրս է գալիս կոգնիտիվ հոգեբանության ոլորտից և տարածվում այնպիսի ուղղությունների վրա, ինչպիսիք են սոցիալական հոգեբանություն, անձի և հույզերի հոգեբանություն, էթնոհոգեբանություն, հոգեթերապիա: Կոգնիտիվ հոգեբանությունը լուսաբանում է հոգեբանության անկյունաքարային հիմնահարցերը: Կոգնիտիվը վերաբերում է ոչ միայն բարձրագույն իմացական գործընթացներին, այլ նաև ընկալմանը և մոտորիկային, հույզերին և մոտիվացիային [2]:

Անդրադառնանք կոգնիտիվ գիտության զարգացման ընթացքին, որտեղ ուրվագծվում են դրա հիմնական ուղղությունները և ուսումնասիրություն պահանջող հիմնահարցերը:

Կոգնիտիվ գիտության հիմքերը դրվել են մաթեմատիկոս Ա. Տյուրինգի կողմից, ով ցույց է տվել, որ յուրաքանչյուր հաշվարկի համար բավարար է տարրական օպերացիաների կրկնությունը: Դրանով իսկ բացվեցին Տ. Հոբսի և Դ. Բուլի՝ հայտնի մտքերի ստուգման և իրականացման համար նոր հեռանկարներ՝ առ այն, որ մտածողությունը հաշվարկ է: 1948 թ. Մակ-Կալլիսը և Վ. Պիտսը մշակեցին ուղեղի առաջին նեյրոնային մոդելը: Կ. Լեշլին 1951 թվականին ուղեղը դիտարկեց որպես դինամիկ գործընթաց, որը բաղկացած է բազմաթիվ փոխազդող համակարգերից: Կիբեռնետիկայի և ավտոմատների տեսության ոլորտում Ն. Վիների կատարած բացահայտումները հիմք հանդիսացան մարդու կոգնիտիվ համակարգի ընդհանուր կառուցվածքի բացատրության և կոգնիտիվ հոգեբանության ձևավորման համար [5]:

1967 թ. լույս տեսավ Ու. Նայսերի կոգնիտիվ հոգեբանություն գիրքը, որով հոգեբանական գիտության ոլորտում կտրուկ անցում կատարվեց կոգնիտիվ հոգեբանությանը: Կոգնիտիվ հոգեբանության զարգացումն իր հերթին հիմք դրեց կոնգնիտիվ գիտությանը որպես միջդիսցիպլինար գիտություն: Որպես այս գիտության մեթոդոլոգիական հիմք՝ ներդրվեցին արհեստական ինտելեկտի ուսումնասիրության մեթոդները: Այս ոլորտում հիմնարար են Նյուելի և Սայմոնի այն եզրահանգումները, որ մարդկային ուղեղը ըստ էության ֆիզիկական սիմվոլային համակարգ է: Սա նշանակում է, որ կոգնիցիան կարող ենք ներկայացնել հաշվողական մեթոդներով, քանի որ սիմվոլային համակարգը հենց

հաշվարկ էլ անում է: Սա է պատճառը, որ կոգնիտիվ գիտությունը հիմնված է նաև հաշվողական տեսության կոնցեպտների վրա [11]:

Ուստի այսօր կոգնիտիվ գիտությունը փորձում է համատեղել կոգնիտիվ հոգեբանության փորձարարական մեթոդները արհեստական ինտելեկտի հաշվողական մեթոդների հետ, որպեսզի նոր տեղեկություններ ստանա մարդու ուղեղի գործառույթների մասին:

Այդ նպատակով արդեն իսկ այսօր ուրվագծված են մարդկային կոգնիցիայի ժամանակակից մոտեցումները: Դրանք են փորձարարական կոգնիտիվ հոգեբանությունը, կոգնիտիվ նեյրոգիտությունը, կոգնիտիվ նեյրոհոգեբանությունը և հաշվողական կոգնիտիվ գիտությունը [9]:

Ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին, որ ՌԴ-ում կոգնիտիվ հետազոտություններն ունեն լայն տարածում, ստեղծված են բազմաթիվ լաբորատորիաներ, որոնք ուղղված են մարդու կոգնիտիվ ընդունակությունների ուսումնասիրությունը տարբեր տարիքներում և տարբեր պայմաններում, կոգնիտիվ ընդունակությունների զարգացման հնարավորությունների ուսումնասիրությանը, ուղեղ-համակարգիչ ինտերֆեյսի ստեղծմանը:

Խորհրդային հոգեբանության մեջ կոգնիտիվ գիտությունը գտնվել է տարբեր գիտակարգերի հետաքրքրության ոլորտում, այնպիսին, ինչպիսիք են լինգվիստիկան և հոգեբանությունը, ինչը դժվարացրել է դրա ընկալումը որպես հետազոտությունների մեկ ամբողջություն [5]:

Առկա են կոգնիտիվ գիտության տարբեր հետազոտական կենտրոններ [10]: Առավել հայտնի է Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական համալսարանի ուղեղային և կոգնիտիվ գիտությունների բաժինը, որի հիմնական ուղղվածությունը ուղեղի և ինտելեկտի հիմնական գործընթացները հասկանալն է: Ռուսաստանի Դաշնությունում գործում են մի շարք լաբորատորիաներ, որոնցից առավել հայտնի է Սիրիուս «Կոգնիտիվ հետազոտություններ կրթության ոլորտում» լաբորատորիան, որի գործունեությունն ուղղված է մարդկանց միջև անհատական տարբերությունների մասին նոր գիտելիքների ձեռքբերմանը, որոնք կապված են գիտության, սպորտի, արվեստի հետ [6]:

Կոգնիտիվ մեխանիզմների ուսումնասիրությունը թույլ կտա մշակել անհատական ուսուցման ծրագրեր և պատրաստել բարձր որակավորում ունեցող մասնագետներ այդ ոլորտներում:

Մոսկվայի պետական համալսարանում նյարդաբանական և կոգնիտիվ գիտությունների կենտրոնի հիման վրա ստեղծվել է «Ուղեղի առաջադեմ հետազոտությունների ինստիտուտը»՝ մարդկանց և կենդանիների ուղեղի և կոգնիտիվ համակարգերի հիմնարար հետազոտություններ իրականացնելու, ինչպես նաև ուղեղի բարձրագույն գործառույթների ուսումնասիրության ոլորտում բարձրակարգ պատրաստելու համար [3]:

Հայտնի է նաև «Բարձրագույն տնտեսագիտական դպրոցի» ազգային հետազոտական համալսարանի նյարդատնտեսագիտության և կոգնիտիվ

հետազոտությունների կենտրոնը, որի հիմնական հետազոտական ուղղություններն են որոշումների ընդունումը, նյարդատնտեսագիտությունը, նյարդադինամիկան, ուշադրության, հիշողության և լեզվի հոգեֆիզիոլոգիան և նյարդակենսաբանությունը, ինչպես նաև տեսական նյարդաբանությունը և նյարդապատկերումը [7]:

ՌԴ-ում գործում է կոգնիտիվ ծրագրերի և տեխնոլոգիաների կենտրոն, որի հիմնական ուղղություններն են՝ արհեստական ինտելեկտ, կոգնիտիվ լինգվիստիկա, կոգնիտիվ հոգեբանություն [4]:

Կոգնիտիվ գիտության ձեռքբերումները լուսաբանվում են ամսագրերի միջոցով, որոնք բազմաքանակ են և ունեն տարածում տարբեր երկրներում, որոնք վերլուծել ենք ըստ երկրների և քանակի՝ կիրառելով կոնտենտ վերլուծության մեթոդը:

Կոգնիտիվ հետազոտությունների ամսագիր է առկա ՌԴ գիտությունների ազգային ակադեմիայի հոգեբանության ինստիտուտում, որի գլխավոր խմբագիրն է Դ. Ուշակովը [8]:

Ըստ «Scimago Journal & Country Ranking (SJR)»-ում Կոգնիտիվ գիտության (Նեյրոգիտություն) բաժնում ներկայացված է 120 առաջատար ամսագիր և կոնֆերանսի ժողովածու [12]: Ամսագրերի ընդհանուր քանակը 98 է: Դրանց կեսը Q1 և Q2 քառորդում են ընդգրկված, կեսը՝ Q3 և Q4: Բացի ազդեցության գործոնից կամ ինդեքսից՝ յուրաքանչյուր ուղղության ամսագիր դասակարգվում է ըստ քառորդների: Այս քառորդները ամսագրերը դասակարգում են բարձրից ցածր՝ հիմնվելով դրանց ազդեցության գործակցի կամ ազդեցության ինդեքսի վրա: Առաջատար Q1 և Q2 շարքում նեյրոգիտության ոլորտի ամսագրերը հրատարակվել են 7 երկրներում՝ ԱՄՆ, Մեծ Բրիտանիա, Գերմանիա, Շվեյցարիա, Եգիպտոս, Իտալիա, Նիդեռլանդներ:

Ընդհանուր առմամբ SJR-ում ներկայացված 98 ամսագրերը հրատարակվում են 14 երկրում: Քանակական առումով առաջատար են ԱՄՆ՝ 30 ամսագիր, Մեծ Բրիտանիան՝ 26 ամսագիր, Նիդեռլանդները՝ 13, Շվեյցարիան՝ 11: Նրանց, փաստորեն, բաժին է ընկնում հրատարակվող ամսագրերի 82%-ը: Մյուս երկրներում հրատարակվող ամսագրերն իրենց քանակով շատ են զիջում ներկայացված երկրներին՝ ընդհանուր առմամբ կազմելով ներկայացված առաջատար ամսագրերի 18%-ը:

Ամսագրերը հիմնականում նշված թեմաների շրջանակներում են. նեյրոգիտություն, կոգնիտիվ նեյրոգիտություն, նեյրոկենսաբանություն, կոգնիտիվ հոգեբանություն, կոգնիտիվ նեյրոհոգեբուժություն, հիշողություն, ընկալում, կրթություն, լեզու, քուն, զարգացման խանգարումներ՝ աուտիզմ, շիզոֆրենիա, ալցիեյմերի հիվանդություն, ուղեղի և դրա հատվածների ուսումնասիրություն, կոգնիտիվ հաշվողական մոդելներ, ժամանակի ընկալում, հաշվողական նեյրոգիտություն, կրեատիվություն և նորարարություն, հաղորդակցություն, նեյրոտնտեսագիտություն:

Ինչ վերաբերում է գիտաժողովների ժողովածուներին, ապա դրանք 22-ն են և հրատարակվում են միայն ԱՄՆ-ում: Նեյրոգիտության ուղղությամբ գիտաժողովների ժողովածուները հիմնականում հետևյալ թեմաներով են՝ մարդ-ռոբոտ հաղորդակցություն, կոգնիտիվ հաշվողականություն, տվյալների վերլուծություն, կոգնիտիվ ինֆորմատիկա, ինտելեկտ, իրավիճակի կառավարման կոգնիտիվ և հաշվողական հայեցակետեր, արհեստական ինտելեկտի տեխնոլոգիաներ և կիրառում:

Ուսումնասիրելով հոգեբանության ուղղությամբ Հայաստանում հրատարակվող և 2020-2021 թվականներին լույս տեսած մի շարք ամսագրեր՝ պարզվում է, որ կոգնիտիվ գիտության ոլորտում հրատարակվել են հոդվածներ հետևյալ ուղղություններով՝ ընկալում, մտածողություն, խնդիրների լուծում, կրեատիվ մտածողություն, որոշումների կայացում, ժամանակի ընկալում, արհեստական ինտելեկտը կրթության ոլորտում, կարծրատիպային մտածողություն, երևակայություն, շիզոֆրենիայով հիվանդների կոգնիտիվ գործառույթները, ինտելեկտ [1]: Ներկայացված տվյալները, ըստ ամենայնի, ցույց են տալիս, որ ԱՄՆ-ը և Մեծ Բրիտանիան առաջատարն են կոգնիտիվ գիտության զարգացման ոլորտում: Ավելին, ԱՄՆ-ում են ձևավորվում նաև կոգնիտիվ գիտության հեռանկարային ուղղությունները, ինչի վկայությունն այն է, որ առաջատար գիտաժողովները կազմակերպվում են հենց այստեղ:

Ինչպես տեսնում ենք, ներկայացված ամսագրերում հայաստանյան կամ տարածաշրջանի ամսագրեր ներկայացված չեն: Գիտության մեջ նշանակալի նորույթներ ստանալու համար անհրաժեշտ է ունենալ կոգնիտիվ գիտության կենտրոն, որը համակարգային մոտեցում կցուցաբերի խնդրո առարկայի և դրա տարբեր ուղղությունների ուսումնասիրությանը, գիտական հայտնագործություններ կատարելուն:

Ուսումնասիրության արդյունքները ցույց են տալիս, որ կոգնիտիվ գիտությունը կարևոր ռազմավարական ուղղություն է հատկապես ժամանակակից հոգեբանական գիտության զարգացման, կառավարման ոլորտի մասնագետների պատրաստման, յուրաքանչյուր մասնագետի մասնագիտական գործունեության կատարելագործման համար, ինչն էլ Հայաստանում կոգնիտիվ հետազոտությունների կենտրոն ստեղծելու հրամայականն է: Կոգնիտիվ կենտրոնի զարգացման հեռանկարային ուղղություններ դիտարկում ենք հետևյալները՝ մասնագետների պատրաստում և վերապատրաստում՝ հիմնված կոգնիտիվ գործընթացների առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունների վրա, արհեստական ինտելեկտի զարգացման համար նեյրոհոգեբանական հիմքի ստեղծում, այդ թվում ինսայթի առաջացման հնարավորության ուսումնասիրում արհեստական ինտելեկտի գործարկման ժամանակ, կառավարիչների՝ ոչ ստանդարտ խնդիրներ լուծելու կոգնիտիվ սխեմաների մշակում: Այս ամենը հնարավորություն կընձեռի մշակել և ստեղծել մարդկային ու արհեստական ինտելեկտի զարգացման նորարարական մոդելներ, սխեմաներ:

Այսպիսով, «Կոգնիտիվ հետազոտությունների կենտրոն»-ի զարգացումը ուրվագծելու է դրա հեռանկարային ուղղությունների զարգացումը՝ կոգնիտիվ հոգեբանություն, կոգնիտիվ նեյրոգիտություն, նեյրոսոստեսագիտություն, հոգեֆիզիոլոգիա, կոգնիտիվ թերապիա:

Գրականություն

1. Արդի հոգեբանություն, http://psyarm.com/?page_id=63, Բանբեր Երևանի համալսարանի. Փիլիսոփայություն և հոգեբանություն, <http://ysu.am/science/hy/banber>, Կաճառ գիտական պարբերական, <https://isec.am/science/scientific-publications.html>, Հանրային կառավարում գիտական հանդես, <https://paara.am/science/science-journal/>, Մանկավարժական և հոգեբանական հիմնախնդիրներ, <https://miopar.aspu.am/index.php/miopar>
2. **Величковский Б.М.** Когнитивная наука, Основы психологии познания: в 2 т, М., Смысл, 2006, 448с.
3. Институт перспективных исследований мозга, <https://www.msu.ru/info/struct/brain.php>, այց՝ 26.07.2021:
4. Научно-образовательный Центр Когнитивных Программ и Технологий (НОЦ КПиТ) РГГУ, Современное состояние и перспективы развития когнитивной науки в России, круглый стол, հասանելի է՝ <http://cognitive.rsuh.ru/task/completed-projects/modern-state-and-prospects-of-development-of-cognitive-science.php>, 28.07.2021:
5. **Панина Е. М.** Когнитивная наука как комплекс междисциплинарных исследований, Электронная библиотека диссертаций, 2001, <https://www.dissercat.com/content/kognitivnaya-nauka-kak-kompleks-mezhdistiplinarynykh-issledovaniy>, այց՝ 28.07.2021:
6. Сириус образовательный центр, Когнитивные исследования, <https://sochisirius.ru/obuchenie/project/smena394/1968>, այց՝ 28.07.2021:
7. Центр нейроэкономики и когнитивных исследований, <https://www.hse.ru/cdm-centre/> այց՝ 26.07.2021:
8. Электронная библиотека ИФ РАН, Новая философская энциклопедия, Когнитивная наука, <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASH0171caea77531bf144fa0371>, այց՝ 18.06.2021:
9. **Eysenck M. W., Keane M. T.** Cognitive Psychology, A Student's Handbook, N.Y., Psychology Press, 2010, 1032p.
10. Cognitive Science Society (CSS), Resources, Academic programs, <https://cognitivesciencesociety.org/programs-in-cognitive-sciences/>, այց՝ 28.07.2021:

11. **Held C., Knauf M., Vosgerau G.** Mental Models and the Mind, Current Developments in Cognitive Psychology, Neuroscience, and Philosophy of Mind, Amsterdam, North Holland, 2006, 286p.
12. Scimago Journal & Country Rank, Subject Category: Cognitive Neuroscience,
<https://www.scimagojr.com/journalrank.php?category=2805>, щ҃г`
 28.07.2021:

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ КОГНИТИВНОЙ НАУКИ В РА

Лоқян А.В., Погосян С.Г., Геворгян А. Х. (АГУ РА, Ереван, Армения)

Одним из приоритетов развития науки сегодня является изучение когнитивной области, что требует междисциплинарного подхода. Цель теоретического анализа - выявить перспективы, тенденции и особенности развития когнитивной науки в Армении, изучая как армянское, так и международное научное поле. Для этого мы изучили работы когнитивных наук по разным направлениям, исследовательские программы центров, опубликованные статьи, их количественные и качественные показатели в Армении. В результате мы пришли к выводу, что в Армении исследования в этой области не являются целостными и полными, а это комплексная и ведущая научная область практических исследований, включающая различные междисциплинарные направления, а также является источником важных научных открытий не только для психологов, но также и для нейрофизиологов., для физиологов, биологов, специалистов по искусственному интеллекту, психотерапевтов, психиатров, нейроученых. Таким образом, когнитивная наука является стратегическим направлением, особенно для развития современной психологической науки, подготовки специалистов в области менеджмента, повышения профессиональной активности каждого специалиста, что является вызовом для создания центра Когнитивных исследований в Армении. Перспективы развития Когнитивного центра мы рассматриваем следующее: подготовка и обучение специалистов на основе изучения особенностей когнитивных процессов, создание нейropsychологической основы для развития искусственного интеллекта, в том числе изучение возможности проявления инсайта во время работы искусственного интеллекта, разработка когнитивных схем менеджеров для решения нестандартных задач. Все это даст возможность разрабатывать, создавать инновационные модели и схемы развития человеческого и искусственного интеллекта.

Ключевые слова: *когнитивные науки, когнитивная психология, развитие, центр когнитивных исследований, нейropsychология.*

ԿՈԳՆԻՏԻՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ

Լոբջան Ա. Բ., Պողոսյան Ա. Հ., Գևորգյան Ա.Խ. (ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիա, Երևան, Հայաստան)

Այսօր գիտության զարգացման առաջնահերթություններից է կոգնիտիվ ոլորտի ուսումնասիրությունը, որը պահանջում է միջդիսցիպլինար մոտեցում: Տեսական վերլուծության նպատակն է բացահայտել կոգնիտիվ գիտության զարգացման հեռանկարները, միտումները և առանձնահատկությունները Հայաստանում՝ ուսումնասիրելով թե՛ հայկական, թե՛ միջազգային գիտական դաշտը: Այդ նպատակով ուսումնասիրել ենք կոգնիտիվ գիտության տարբեր ուղղություններով կատարվող աշխատանքները, կենտրոնների հետազոտական ծրագրերը, տպագրվող հոդվածները, դրանց քանակական ու որակական ցուցանիշները Հայաստանում:

Արդյունքում հանգել ենք հետևյալ եզրակացության, որ Հայաստանում այս ուղղության ուսումնասիրությունները չունեն համալիր և ամբողջական բնույթ, մինչդեռ այն գործնական և կիրառական հետազոտությունների ընդգրկում ուղրտ է, առաջատար գիտական ուղղություն, ընդգրկում է միջդիսցիպլինար տարբեր ուղղություններ, ինչպես նաև կարևոր գիտական հայտնագործությունների աղբյուր է ոչ միայն հոգեբանների, այլև նեյրոֆիզիոլոգների, ֆիզիոլոգների, կենսաբանների, արհեստական ինտելեկտով զբաղվողների, հոգեթերապևտների, հոգեբույժների, նեյրոգիտնականների համար:

Այսպիսով, կոգնիտիվ գիտությունը կարևոր ռազմավարական ուղղություն է հատկապես ժամանակակից հոգեբանական գիտության զարգացման, կառավարման ոլորտի մասնագետների պատրաստման, յուրաքանչյուր մասնագետի մասնագիտական գործունեության կատարելագործման համար, ինչն էլ Հայաստանում կոգնիտիվ հետազոտությունների կենտրոն ստեղծելու հրամայականն է: Կոգնիտիվ կենտրոնի զարգացման հեռանկարային ուղղություններ դիտարկում ենք հետևյալները՝ մասնագետների պատրաստում և վերապատրաստում՝ հիմնված կոգնիտիվ գործընթացների առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունների վրա, արհեստական ինտելեկտի զարգացման համար նեյրոհոգեբանական հիմքի ստեղծում, այդ թվում՝ ինսայթի առաջացման հնարավորության ուսումնասիրում արհեստական ինտելեկտի գործարկման ժամանակ, կառավարիչների՝ ոչ ստանդարտ խնդիրներ լուծելու կոգնիտիվ սխեմաների մշակում: Այս ամենը հնարավորություն կընձեռի մշակել և ստեղծել մարդկային ու արհեստական ինտելեկտի զարգացման նորարարական մոդելներ, սխեմաներ:

Հանգուցային բառեր՝ կոգնիտիվ գիտություն, կոգնիտիվ հոգեբանություն, զարգացում, կոգնիտիվ հետազոտությունների կենտրոն, նեյրոհոգեբանություն: